

JERZY STARNAWSKI

O NORWIDZIE NA ZIEMI WŁOSKIEJ
NOTATKI

Tematem przyczynku nie jest pobyt Norwida w Rzymie, któremu poświęcił rozprawkę Bronisław Biliński¹, ani inspiracje włoskich pisarzy w twórczości naszego poety, mające także literaturę przedmiotu, by z ostatnich prac przypomnieć odpowiedni passus w rozprawie Krzysztofa Żaboklickiego *Considerazioni su Vico in Polonia*². Mowa tu o kilku faktach z dziejów poznawania naszego poety przez włoskich uczonych.

1. Domenico Ciàmpoli (1852-1929) opracował w swym krótkim okresie profesorskim w Catanii (1889-1891) syntetyczny zarys *Storia delle letterature slave* (t. 1-2. Milano 1889-1891). Tam literaturze polskiej poświęcona została niemała część (t. 2 s. 42-115). Obraz romantyzmu wygląda zgodnie z panującymi w tym czasie powszechnie poglądami: wielka trójca omówiona została nieco dokładniej, inne nazwiska wzmiankowane jedynie. Nie został pominięty Norwid, o którym czytamy: „[...] lirico anch'esso alquanto oscuro nello svolgimento delle idee. Abbiamo di lui un volume di poesia († 1863)”. Sam fakt niepominięcia Norwida we włoskim ujęciu literatury polskiej z 1891 r. jest interesujący. Nowoczesne syntezy dziejów literatury polskiej, wielotomowe, powstały na przełomie XIX i XX w. Dla Piotra Chmielowskiego Norwid istniał tylko jako jeden z poetów warszawskich w okresie młodości³; Stanisław Tarnowski uczynił jedynie wzmiankę przypisującą poecie rolę w przekazaniu Krasińskiemu wiersza Słowackiego *Odpowiedź na „Psalmy przyszłości”*⁴. O twórczości Norwida nie napisał ani słowa. Przeszło dwadzieścia lat wcześniej, w 1878 r., Adam Asnyk informował czeskiego kolegę po piórze o współczesnych poetach polskich i wymienił Norwida przebywającego na

¹ *Gli anni romani di Cyprian Norwid (1847-1848). Nel 150 anniversario della nascita del poeta.* Wrocław 1973.

² W: *Vico e Gentile.* Roma 1995 s. 36-37.

³ *Historia literatury polskiej.* T. 5. Warszawa 1900 s. 133-136.

⁴ *Historia literatury polskiej.* T. 5. W wyd. 2 (Kraków 1906) s. 455.

emigracji⁵. Tej wzmianki w liście prywatnym oczywiście Ciampoli znać nie mógł: inne było źródło, z którego się o Norwidzie dowiedział – tom brockhausowski *Poezjy*, który jednak niesłusznie poczytał za zbiór tekstów poety świeżo zmarłego i datę wydania tomu uznał za datę śmierci Norwida⁶.

2. Giovanni Maver (1891-1970) przyszedł na świat w roku, w którym Ciampoli wydał wspomniany zarys dziejów literatury polskiej. Najwybitniejszy w XX w. polonista włoski zainteresował się naszym piśmiennictwem i prawdziwie je pokochał dzięki wieloletniej działalności Romana Pollaka, który we wspomnieniu o nim, przemilczawszy własne zasługi inspiracyjne, zauważył, że droga Mavera do literatury polskiej była pod pewnym względem nietypowa: wiodła poprzez poznanie i umiłowanie Słowackiego, nie Mickiewicza⁷. Ale droga do poznania Norwida nie była zbyt łatwa. Rozpoczął Maver twórczość naukową, żyjąc kultem wielkiej romantycznej trójcy bez Norwida. Wprawdzie w pracy stanowiącej debiut książkowy w zakresie polonistyki, *Saggi critici su Juliusz Słowacki* (Padova 1925), nie został pominięty Norwid jako badacz Słowackiego, ale równocześnie opublikował Maver trzy wykłady wygłoszone w Scuola Superiore Libera di Studi Sociali di Brescia pt. *Le letterature slave nel secolo XIX e XX* (Padova 1925). Literaturze polskiej, również czeskiej i słowackiej, poświęcony został drugi wykład. Tam tylko w przypisku (s. 53) czytamy wzmiankę „il sensitivo e nebuloso poeta lirico Cyprian Norwid (1821-1883)”. Nieco zmieniona redakcja zarysu literatur słowiańskich z 1925 r. wyszła w rok później pt. *Le letterature slave* (Padova 1926). Tam obraz literatury polskiej (s. 27-31) powtórzony został z wielkimi zmianami, ale przypis o Norwidzie (s. 35) dosłownie.

Maver opracował część dotyczącą literatury hasła *Polonia* w *Enciclopedia Italiana*. Zarysowe ujęcie z 1935 r. powtórzone zostało bez zmiany w 1949 r.⁸ Norwid wspomniany został krótko jako „l'originale agitatore poetico di problemi sociali”. Zasygnalizował wszakże Maver odrodzenie się Słowackiego (respective inne nieco odczytanie) i Norwida na początku XX w. i stwierdził: „[...] a sua volta Norwid dovette attendere il principio del sec. XX per essere gradualmente scoperto e apprezzato”. W *Enciclopedia Italiana*

⁵ A s n y k. [List do Františka Kvapila z 31 października 1878 r.]. W: J. K o r z e n n y *Listy Adama Asnyka do Františka Kvapila*. „Pamiętnik Słowiański” 12:1962 s. 184.

⁶ Por. J. B e ł k o t. *Literatura polska w „Litterature slave” (1891) Domenico Ciampoli*. W: Toruńskie Studia Polsko-Włoskie. T. 1. Toruń 1986 s. 240.

⁷ *Giovanni Maver jako polonista*. „Ricerche Slavistiche” 17-19:1970-1972 s. 447-452.

⁸ W: *Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed Arti*. T. 27 s. 775-781. O Norwidzie s. 778-779.

ogłosił Maver ponad 50 biogramów Polaków, w znacznej części pisarzy. Nie został pominięty Norwid (t. 24 s. 970-971).

Najobszerniejszy zarys syntetyczny literatury polskiej ogłosił Maver już po II wojnie światowej w dziele zbiorowym poświęconym literaturze powszechnej⁹. Tam „cytat” z Norwida znalazł się we wstępie pracy (s. 274) w sformułowaniu następującym: „Uno dei piu chiarovegenti e profondi spiriti polacchi, il poeta e scultore Cyprian Norwid, ha sintetizzato cosi il significato che la campagna ha avuto per la Polonia: «In messuna parte del mondo la campagna ha avuto e ha un'esistenza cosi reale come in Polonia [...]». Cytat nie jest zresztą wierny, oddaje tylko atmosferę liryku *Wspomnienie wioski*, ogłoszonego w 1840 r. W omówieniu romantyzmu Norwidowi poświęcone zostały blisko 3 stronicie (s. 341-344), wyraźnie czwartemu wielkiemu w tej dobie. Ujęcie zarysowe jest trafne. Podkreślona została oryginalność poety; wymienione i scharakteryzowane wszystkie strony jego działalności; szczególnie zatrzymał się autor nad zagadnieniem sztuki. W kiepskim przekładzie wierszowanym zacytował *Moją piosnkę* [Do kraju tego...]. Wielkość poety uznał przede wszystkim w lirykach, nie w obszernych poematach i dramatach, na co się powszechnie godzimy.

Nastąpiła ewolucja w poglądach Mavera: przyszło poznanie naukowe Norwida. W latach II wojny światowej Maver prowadził wykłady uniwersyteckie o Norwidzie. Zainspirowały one przyszłego profesora w Montrealu, Teodora F. Domaradzkiego, który w kilku pracach wypowiadał się na temat Norwida. Wspominał te wykłady, zwłaszcza analizę *Fortepianu Szopena*¹⁰. Do odnotowania jest jeszcze jeden szczegół interesujący. Wśród prac o Słowackim z okresu młodości naukowej jest także przegląd najnowszych wówczas edycji i studiów poświęconych temu poecie, *Juliusz Słowacki nell'ultimo decennio*¹¹. Pozostawał Maver oczywiście pod urokiem edycji *Dzieł wszystkich* redagowanej przez Juliusza Kleinera i ukazującej się tomami jego monografii o Słowackim. Uznanie dla nowej monografii Kleinera, o Mickiewiczu, wyraził

⁹ *Letteratura polacca*. W: C. Pellegrini (red.): *Storia delle letterature moderne d'Europa e d'America*. T. 5. Milano 1958 s. 271-418.

¹⁰ Por. T. D o m a r a d z k i. *Modlitwa i poezja w „Litanii do Najświętszej Marii Panny” C. Norwida*. W: *Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver*. Firenze 1962 s. 179-180; J. Ś l a s k i. *Giovanni Maver (1891-1970)*. „Miesięcznik Literacki” 6:1971 nr 8(60) s. 63-64.

¹¹ „Rivista di Letterature Slave” 2:1927 s. 541-559; toż – „L'Europa Orientale” 8:1928 s. 1-37.

w recenzji ogłoszonej w 1952 r.¹² Tam jednak czytamy dyskretnie sformułowaną uwagę, że monografista wielkiej romantycznej trójcy nie interesuje się bliżej Norwidem.

3. Wydział propagandy II Korpusu polskiego wydawał na ziemi włoskiej pismo „Iridion. Quaderni di Cultura Polacca” (1945-1946). Redaktorem nr 1/2 był Włodzimierz Sznarbachowski; współredaktorem nr 3/4 obok Sznarbachowskiego był sławista włoski Carlo Verdiani (1905-1975), nry 5 i 6 redagował już wyłącznie Verdiani. Pismo poświęcone polskiej kulturze informowało o niej w artykułach, zamieszczało tłumaczenia polskiej poezji i prozy. Zaczęło się od przekładów z Norwida, których dokonał Angelo Maria Ripellino w nrze 1/2, s. 8-12 *Bema pamięci żałobny-rapsod; Święty-pokój; Daj mi wstążkę błękitną...; Jesień; W Weronie* (na zakończenie krótka notka biograficzna o Norwidzie); w nrze 3/4 s. 116-119 *Fortepian Chopina*. Temu poecie poświęcono najwięcej uwagi. Znakomity sławista, Enrico Damiani (1892-1953), zresztą nie zajmujący się Norwidem poprzednio, recenzując (nr 1/2 s. 80-81) angielską antologię literatury polskiej (*A Polish Anthology*. Sel. by T. M. Filip. Transl. by M. A. Michael. London 1944), przytoczył stamtąd słowa o Norwidzie: „the last of the romantics and the first of the realists”.

¹² *Mickiewicz interpretato da Juliusz Kleiner*. „Ricerche Slavistiche” 1:1952 s. 177-181.